

## MÜZAKERELER

### ‘Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Liderlik’ Bildirisinin Müzakeresi

Adnan Demircan\*

“Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Liderlik” başlıklı tebliği sunan değerli meslektaşım Prof. Dr. Âdem Apak’a teşekkür ederim. Sayın Apak, tebliğinde Hz. Peygamber’in liderliğini daha çok Medine dönemine vurgu yaparak anlatmışsa da sözlü sunumunda onun liderliğinin Mekke dönemindeki tezahürlerine de yer verilmiştir.

Müzakerede Allah Elçisi’nin (s.a.v.) liderliğinin vurgulanması gereken bazı özelliklerine katkı sadesinde değinmekte yarar görüyoruz. Ancak bundan önce Araplarda liderlik anlayışından söz etmek gerekir.

Araplar arasında liderliğin en önemli tezahürü kabile liderliğidir. Seyyid veya şeyh olarak isimlendirilen kabile liderinin konumunu sağlayan ama dinamik kan bağıdır. Ancak kabile lideri mutlak bir otorite değildir. Kabile liderinin otoritesini, akrabalarının kalabalık ve kendisine bağlı olmaları, zenginliği ve cömertliği, yönetme ve hitabet yeteneği gibi bazı etkenler belirler. Bu sebeple liderlerin hepsi aynı güç ve konuma sahip değildir.

Hz. Peygamber’in liderliğinin Arap kabile liderliğinden önemli farkları vardır. Her şeyden önce Hz. Peygamber’in liderliğinin sosyolojik zemini *kan bağı* yerine *akide bağı*dır. Bu bağ Hz. Peygamber’in inşa ettiği toplumun ana dinamiğidir. Allah’ın velisi olarak kalmak suretiyle akideye dayalı kimliğe uygun olması kaydıyla başkalarıyla kurulan ilişki bu bağa aykırı görülmemiştir. Aksine ilişkilerin devamı tebliğ potansiyelinin değerlendirilmesi açısından önemli görülmüş ve mühtediler iman etmek suretiyle akideye dayalı dayanışmaya dâhil olmuşlardır.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvet öncesi hayatına dair elimizdeki sınırlı rivayetlerden çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri Allah Elçisi’nin toplumda liderlik özellikleriyle temayüz etmiş bir kimse olmadığı yönündedir. Öte yandan rivayetler, onun nübüvvet öncesinde böyle bir beklentiye ve hedefe sahip olmadığını da göstermektedir. Bu durum onun zamanla şekillenen liderliğinin nübüvvet göreviyle ilişkilendirilerek anlaşılması gerektiğini söyleme hususunda bizi cesaretlendirmektedir. Elbette elçi olarak görevlendirilmesi onun liderlik yeteneklerini su yüzüne çıkarmış olabilir. Ancak zaten Arap kabile geleneği içinde özel bir durum yoksa liderlik, aile içinde yaşça büyük olanlara geçtiği için bir insanın liderliği, kabile mensuplarının yaşına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Liderlik yapabilecek kabiliyete sahip biri hiçbir zaman bu imkânı bulamazken daha az yetenekli bir kişi kabile içindeki pozisyonu ve yaşı sebebiyle pekâlâ liderlik görevini yürütebilecek konumu elde edebilirdi. Nübüvvet hariç tutulursa aynı durum Hz. Peygamber için de

---

\* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

söz konusudur. Bu sebeple liderlik özelliklerine sahip olması, lider olmayı garantilememektedir.

Liderlik söz konusu olduğunda genellikle konu siyasetle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple daha önce de işaret ettiğimiz üzere konunun tebliğde daha çok Medine dönemiyle ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir. Söz konusu vurgu tarihî tecrübe açısından anlamlı olmakla birlikte Hz. Peygamber'in liderliğinin Mekke'de de önemli birçok tezahürleri görülebilir. Nitekim gelenekte liderliğin farklı tezahürleriyle karşılaşırız. Şeyh, imam, âlim sıfatıyla lider kabul edilen pek çok kimse vardır. Genel otoritenin yanında sınırlı otorite ile de liderlik söz konusudur. Hz. Peygamber'in nübüvvete dayanan liderliği, ona iman edenler açısından her dönem etkili olmuştur.

Bir insanı elçi olarak kabul etmek, onun itaat alanına girmenin önemli adımlarından birisidir. Çünkü tebliğ edilen mesaj sadece soyut bir kabulden ibaret olmayıp emir ve nehiyler taşımaktadır. Mekke dönemindeki emir ve nehiyler daha çok inanca ve sosyal ilişkilere taalluk etse de itaati gerekli kılmaktadır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) liderliği peygamberlikle ilişkilidir ve sadece devlet yönetimine bağlı değildir. Nitekim Medine'ye gider gitmez devleti ilan etmemiş cemaatini yönetirken iş genişleyerek farklı alanlara yayılmıştır. Bu süreç Mekke'de nübüvvet göreviyle başlayan peygamberliğin bir devamıdır.

Hız. Peygamber'in liderliğinin meşruiyet kaynağı iman ve itaattir. Doğal olarak Müslüman olmayanların itaati antlaşma ve eman gibi dönemin koşullarında bilinen çeşitli akitlerle gerçekleştirilmiştir.

Değerli meslektaşım Apak Hoca da tebliğde itaate vurgu yapmıştır. Elbette Allah Resûlü'ne itaatın vurgulandığı ayetlerin genellikle Medeni olmaları itaat emrinin Mekke'de olmadığı anlamına gelmez. Kuşkusuz iman etmek ve bunu açıklamak beraberinde itaati de gerektirmektedir.

Hız. Peygamber'in liderliğini devlet başkanlığı çerçevesine hapsedmemek, daha kapsamlı bir zaviyeden değerlendirmek daha isabetli olduğuna göre o, devlet başkanı olmadan önce de Müslümanların peygamber ve lideriydi.

Hız. Peygamber'in Mekke'de henüz güçlü bir yapıya ve cemaat kimliğine kavuşmamış Müslümanlara liderlik anlamına gelen faaliyetlerine şahit oluyoruz. Müslümanların bir kısmının Habeşistan'a gönderilmesi, Dârü'l-Erkam'ın kullanılması, Akabe görüşmeleri ve 2. Akabe Biati sırasında Yesriblilerle yaptığı anlaşma onun liderliğinin tarihî tezahürleri olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca işkence ve zulme maruz kalan köle statüsündeki bazı insanların azat edilmesine yönelik faaliyetler, Hız. Peygamber'in liderliği çerçevesinde değerlendirilebilir. Liderin hâkimiyet alanı ve gücü şartlar çerçevesinde şekillenir. Allah Elçisi'nin liderliği esasen nübüvvet görevinden bağımsız olmamakla birlikte tezahürleri ayrı zamanlarda farklı şekillerde görünebilmektedir.

Medine dönemindeki gelişmeler ve Allah Elçisi'nin zaman içerisinde devlet başkanı sıfatını da kazanması onun liderliğini öne çıkarmıştır. Burada birçok konuyla ilgilenmiş, atamalar yapmış, vergi toplamış, davalara bakmış ve bu hususta görevlendirmeler yapmıştır. Bunlara bakıldığında liderliğinin birçok açıdan tezahürleriyle karşılaşırız.

Medine Sözleşmesi'ni bir otoritenin anayasası olarak değerlendirmek yerine ortak bir coğrafyada yaşayan insanlar arasındaki hukuku belirlemeye matuf bir antlaşma

olarak değerlendirmenin daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Antlaşmanın yaklaşık yarısı (1-23. maddeler) Müslümanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemeyi hedeflemektedir. Diğer kısmında Yahudilerle ilişkilere yönelik hükümler karşılıklı hak ve sorumlulukların bir kısmını açıklamaktadır. Diğer din mensuplarıyla bir arada yaşama düşüncesi sonraki yıllarda fatih Müslümanların hâkimiyetleri altına aldıkları bölgelerde uyguladıkları zimmet hukukunun temelini oluşturan uygulamalardan biridir. Medine döneminin sonlarında Necrân Hristiyanlarına ve Bahreyn Mecusilerine verilen zimmet statüsü de aynı yaklaşımın tezahürlerindendir.

Allah Resûlü'nün liderliğinde öne çıkan yönleri, onun kişisel özellikleriyle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Hz. Peygamber'in yönetici/lider olarak uygulamalarının dayandığı temel ilkeler sabır, adalet, ehliyet, meşveret gibi ilkelere dayanır. Onun liderliğinin birçok yönü üzerinde ayrıntılı durulabilir, ancak bizim müzakere çerçevesinde uzun uzadıya değerlendirme yapma imkânımız bulunmamaktadır.

Her şeyden önce Hz. Peygamber, tebliğ ettiği dine ve değerlere *yakın derecesinde bir imana* sahipti. Bu ilkelere hiçbir zaman kuşku duymadığı gibi bunları hayatının temel ilkeleri olarak yaşadı. O, tebliğ ettiğine inanan ve onu gereği gibi yaşayan bir lider olarak temayüz etmiştir.

Hz. Peygamber'in nübüvvetin başlangıç sürecinden başlayarak çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldığını biliyoruz. Yaşadığı olumsuzluklar sebebiyle geri adım atmadığı gibi *şükreden ve sabreden* bir kul bilinciyle hareket etmiş, bunu ashabına da telkin etmiştir. Çünkü sınanma Allah'ın insanoğlu için belirlediği bir sünnettir. Yüce Allah birçok ayette bunu hatırlatmıştır. Bunu vurgulayan bir ayette, “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!*” (Bakara 2/155) buyurulmaktadır. Başka bir yerde ise “*İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, ‘İman ettik’ demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; keza O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.*” (Ankebût 29/2-3) ayetleriyle imtihan hatırlatılmaktadır. O halde Müslümana düşen görev nimetler karşısında şükretmesi, musibetler karşısında sabretmesidir.

Tebliğde Hz. Peygamber'in konumunun mülk ile değil hükümle ilişkili olarak değerlendirilmesi onun liderliğinin mahiyetini anlamak açısından önemlidir. Onun hükmü tahakkümî bir otoriteyi değil, *adaleti ayakta tutan* bir vasıftır. Hz. Peygamber'in liderliği hâkimlik vasfının yanında hakemlik vasfı da taşımaktadır.

Hz. Peygamber, liderliği nübüvvetten ayırmamış, başarısını ve gücünü ilahi iradeye bağlayarak teslimiyet içinde hareket etmeyi önemsemiştir. Bu sebeple onun toplumu fiilen yönettiği dönem de dâhil olmak üzere nübüvvet yılları *tevazu* yönü belirgin olan bir hayattır.

Allah Elçisi'nin (s.a.v.) liderliğinin önemli özelliklerinden biri *merhametin* belirleyici olmasıdır. Tebliğde Hz. Peygamber'in dış ilişkileri çerçevesinde savaşlarda takınılan tutum ve imzaladığı anlaşmalar üzerinde durulmuştur. Ayrıca dine davet mektuplarına değinilmiştir. Düşman da olsa insanlara ilahi iradeye teslim olmak suretiyle kurtuluş imkânı verilmesini önemsemiş, yıkıcı ve yok edici bir savaşı değil, yaşatan ve ihya eden bir cihadı hedeflemiştir. Bu yönüyle onun savaşlarında merhametinin birçok tezahürünü görebiliriz.

Hız. Peygamber, Yüce Allah'ın emirlerini ihlal etmemek kaydıyla *bağışlayıcı* olmaya önem veren bir liderdi. Mekke fethi sırasında kendisine yıllarca düşmanlık yapan ve aralarında birçok çatışmanın meydana geldiği Kureyşlileri bağışlayarak bu yönünü herkese göstermiştir.

Hız. Peygamber'in gündelik hayatında her zaman karşımıza çıktığı gibi liderliğinde de öne çıkan vasıflarından biri *ahde vefa* göstermesidir. Buna azami derecede riayet ettiği gibi muhataplarından bu hususta hassasiyet göstermelerini bekliyordu.

Hız. Peygamber'in lider olarak önemli özelliklerinden biri yalan söylemeyen, insanların güvenini kazanmış bir lider olmasıdır. *Güven* liderliğinin en önemli özelliklerinden biridir.

Allah Elçisi (s.a.v.) insanlarla konuşmalarında kötü söz söylememeye azami derecede dikkat eder, insanlara *nezaketle* yaklaşırdı. Onun insanlara karşı tutumu, onları etkiler, bazı insanların teslim olmalarına vesile olurdu.

Hız. Peygamber'in liderliğinde öne çıkan bazı özelliklere işaret ederek değerlendirmemizi bitirmek istiyoruz.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) liderliğinin öne çıkan özelliklerinden biri *strateji ve planlamadır*. Onun bir hedefi ve buna uygun stratejisi vardı. Geleceğe dönük planlama yaptığı, düşmanın attığı adımlara karşı önlemler aldığını biliyoruz.

Hız. Peygamber nübüvvet görevinin kendisine verilmesinden sonra bütün hayatını Allah'ın rızasına nail olmak için görevini en güzel şekilde yerine getirmeye adanmış. Onun bu *gayreti* Müslümanları da motive eden önemli bir etkidir.

Müslümanların karşı karşıya kalması muhtemel zararları bertaraf etmek, onların hayatlarını tehlikeye atmadan sonuca ulaşmak Allah Elçisi'nin liderlikte dikkat ettiği konulardan biri olduğunu söylemek yanlış değildir. Hız. Peygamber sadece Müslümanların değil, bütün *insanların hayatını değerli gören* bir peygamberdir. O, kaçınılmaz olarak meydana gelen savaşlarda daha az insanın öldürülmesini önemsemiş, savaş olmadan sorunların çözülmesini ise öncelmiştir. Gönderdiği seriyyelere komutan olarak atadığı kişilere bu yönde nasihatte bulunmaya önem vermiştir.

Sonuç olarak insanın can, mal, din, nesil ve akıl emniyetini teminat altına alan İslâm'ı tebliğ eden Hız. Peygamber'in bu ilkeleri lider olarak yaşadığı dönemde uyguladığını, yetiştirdiği ashabıyla da kendisinden sonra gerçekleştirilen fetih hareketleriyle bu değerlerin dünyaya yayılması için önemli adımlar attığını görüyoruz.

Allah Elçisi (s.a.v.) son ilahî mesajı insanlara bildiren bir şahsiyet olarak mesajı en iyi anlayan ve hayatında yaşayan bir örnektir. Kıyamete kadar insanlığa yol gösterici olacak mesajını hayatında yaşayan bir lider olarak liderliğini anlamaya insanlığın daha çok ihtiyacı vardır.